

AVIGDOR LÖWENHEIM*

A magyarországi ortodox–neológ viszály szentföldi vonatkozásai

KORABELI DOKUMENTUMOK

Amúlt század végi magyarországi zsidó sajtóban sok hír tanúsítja a szentföldi és a magyarországi zsidóság kapcsolatainak megélnkülését. A kapcsolatok jellege vallásos, szeretetteljes és támogató volt. A dolog természetéből eredően ebből a viszonyból még a cionizmus fellépte után is hiányzott minden politikai tartalom.¹

A 19. sz. harmincas éveitől kezdve az egyre gyengülő ottomán birodalom rákényszerült, hogy megnyissa kapuit az európai befolyás előtt és az ún. „kapitulációk”-ban átengedje a nyugati hatalmak konzuljainak a bíraskodási jogot a fennhatóságuk alatt élők felett. Egyiptom albán származású kormányzója, Mohamed Ali² fellázadt a török szultán ellen (1831–1840), s megszerezte Palesztinát³ és Szíriát, megerősítve e területeken a nyugati befolyást. Ennek egyik következménye a közép- és kelet-európai, ún. askenázi zsidók bevándorlásának megélnkülése volt. A gyéren lakott Szentföld egyes szentebbnek számító városaiban (Jeruzsálem, Hebrón, Cfat, Tibériás) általában nőtt a zsidó lakosság száma, de különösen a „Jisúv Jásán”-nak⁴ nevezetteké.

A Szentföldre, Erec Jiszráélba költöző zsidók vallási kötelességüket teljesítették: a zsidó nép ősi földjére tértek vissza, hogy ott tanulmányozzák a szent Tórá és haláluk után ebben a földben várják a feltámadást. Úgy vélték, hogy szent életükkel az egész zsidó nép javát szolgálják, ezért elvárhatták a diaszpórában élő zsidóság anyagi támogatását. Profánul fogalmazva: szolgálatcserének látták a kapcsolatot. Küldötteik beutazták a szétszórtság országait, és hitközségeikben gyűjtöttek a szentföldi zsidóság javára. Az összegyűlt összeget az egyes szentföldi zsidó csoportok különböző módon juttatták el a rászorulókhöz.

A múlt század '90-es éveiben kb. félmillió állandó lakosa volt a Szentföldnek – a Jordán folyó és a Földközi-

tenger közti területen⁵. Mintegy nyolcvanezer volt közöttük a zsidó, akik főleg a városokban laktak. A zsidó lakosságot három nagyobb csoport alkotta.

1. A szefárdok: az 1492-ben Spanyolországból kiűzött zsidók utódai, akik a törökök engedélyével települtek le Palesztinában. A 19. században többen csatlakoztak hozzájuk a Balkán-félszigetről.

2. Az elarabosodott zsidók: a Szentföldön maradt zsidók utódai.

3. Az askenázok: közép- és kelet-európai zsidók. Első nagy csoportjuk 1777-ben jött Palesztinába a hászid⁶ zarándokok csoportjával, a második 1808-ban a Hagra⁷ tanítványaiból állt. A 19. sz. folyamán újabb bevándorlók növelték számukat.

A szefárdokat a török hatóságok hivatalosan is elismerték. Főrabbiuk, a „hahám-basi” az egész palesztinai zsidóság vezetőjének számított. Egy részük a Tóra tanulmányozásának szentelte idejét, többségük azonban iparból, kereskedelemről és banküzletekből élt.

Az askenázok többsége nem volt ottomán alattvaló, idegen konzulok védelme alatt álltak. Származási országaik szerint „kólél”-ekbe tömörültek.⁸ A 19. sz. végén több mint harminc ilyen kólél volt Jeruzsálemben.

Mind az askenázok, mind a szefárdok gyűjtöttek adományokat külföldön önmaguk és intézményeik fenntartására. A beérkezett összegeket a „haluká”-ban⁹ osztották szét. A szefárdoknál a pénz nagy része intézményekhez (vallási iskolák, kórházak stb.) került, míg az askenázoknál, akiknek többsége nyomorban tengődött, egyenlő fejadagokat osztottak ki a kólélek. Emellett azonban nagy összegeket fordítottak a közintézményekre is.

A tradicionális és vallásközpontú orientáció ellenére akadtak más jelenségek is. Példa erre a következő újsághirdetés:

„Jeruzsálemi születésű középiskolai tanár, ki a magyar nyelv elsajátítása céljából hosszabb ideig óhajt Budapesten maradni, oktatást ad ez idő alatt a héber, francia, angol, német és orosz nyelvekből, melyeket perfektele beszél és melyek irodalmát alaposan ösmeri. Ezekben a nyelvekben levelezésre

*A budapesti születésű szerző a Jeruzsálemi Héber Egyetem könyvtárosa. Kutatásai és publikációi a magyarországi, s főként a budapesti zsidóság 19. és 20. századi történetével foglalkoznak. Ezt az összeállítást a Múlt és Jövő felkérésére készítette.

is üzleti házak részére szívesen vállalkozik. Címe megtudható az »Egyenlőség« kiadóhivatalában.” (*Egyenlőség*, 1885. július 19., 13. old.)

Egy másik, a magyarországi orotodox zsidók lapjában megjelent közlemény az óhazából elszármazott zsidók sorsáért való aggodalmat fejezi ki:

„A szent föld érdekében. A budapesti orth. hitközség fő-rabbijához, főtisztelendő Reich Koppel úrhoz a következő sürgöny érkezett: Zwölfhundert Seelen leiden Noth, schleunigste Hilfe, Umgebung verstandigen. Ungarische Gemeinde.

Ezerkétszáz lélek nyomorban. A leggyorsabb segítséget kérjük, a vidék értesítendő. Magyar-zsidó hitközség.” (*Zsidó Híradó* 1895. szeptember 12., 2. old.)

Nem telt el több másfél évnél, és két jeruzsálemi askenáz küldött, Horovitz Pinhász és Weinstock Mózes brosúrákkal felszerelve Pestre érkezett adománygyűjtés céljából. A *Zsidó Híradó* így írt erről:

„A jeruzsálemi kólél két nagyérdemű küldöttje időkik jelenleg itten, kiket a legnagyobb szükségben sýnlódó testvéreink azért küldöttek hazánkba, hogy a talmud (sic!) hakamimból (helyesen: talmidé hakamim, azaz bölcs tanítványok – A. L.) álló hitközség sanyarú sorsán valahogyan könnyítsenek.” A küldötteknek adandó összegek átvétele céljából címüket (Petőfi u. 3.) is közölte a lap. (*Zsidó Híradó*, 1897. január 14., 9. old.)

A szefárdok közül is akadt vendég Magyarországon. Jozsef Árvác¹⁰, az arabok pogromja elől Jeruzsálembé menekült marokkói zsidók küldötte Olaszországból Németország felé tartva Magyarországot is útba ejtette. A *Zsidó Híradó* így írt erről:

„Jeruzsálemi rabbi Budapesten. Érdekes vendége volt e hét egyik délutánján az »Otthon« írók és hírlapírók körének. A jeruzsálemi marokkói zsidók küldötte, Arwas Jozsef látogatott föl a klubba, ahol sok érdekes dolgot beszélt. Elbeszélte azt a nagy nyomort, amelybe 60 000 zsidó család került, amikor el kellett hagyniok Marokkót. Egy részük Tuniszba, más részük Algírba vándorolt, s csak mintegy 1000 család ment a szentföldre, Jeruzsálembé lakni. Az új hazában azonban csak folytatódta a kiállott szenvedések s ezek enyhítésére bejárta a nagyvilágot, könyöradományokat gyűjtve. Hozzánk Olaszországból került. Tisztelgett a pápánál is, aki mintegy 25 percny kihallgatáson fogadta, mely idő alatt vallási témákról beszélgettek. Budapesten tíz nap óta van s általában nagy elragadtatással szól fővárosunkról.” (*Zsidó Híradó*, 1896. febr. 20., 9. old.)

A pozsonyi ortodox főrabbi, Scheiber (Szófér) Szimha Bunim¹¹ közbelépésére azonban az újság kénytelen volt hangot váltani, és a következő levelet közölni:

„A pozsonyi főrabbi mint naszi erec hakdosoh megbízásából a következő nyilatkozatot tesszük közzé:

Körülbelül egy évvel ezelőtt, a szent földről egy bizonyos rabbi Josef Arván jött be Európába, hogy a marokkóiak számára pénzt gyűjtson. Jeruzsálemi hitközségünk előljáróinak megígérte azonban, hogy tevékenységét az Osztrák–Magyar Monarchiára nem fogja kiterjeszteni. De ezen ígérte nem tartotta meg, hanem városról városra, faluról falura jár, és hitközségünk szegényeinek érzékeny károkot okoz. Ennél fogva arra érzem magam indíttatva, hogy hitközségünk rabbit, előljáróit és a nemes adakozókat és czionbarátokat felszólítsam, hogy nevezett rabbi Josef Arván kérésére ne hallgassanak és határozottan utasítsák vissza. Nemes szívük adományaival segíeyezték inkább a magyar kólél tagjait, szegénységben és

nyomorúságban tengődő testvéreinket. Ul somim junom ubirchász tow jowo aléhem!

Bécsmelletti Baden, Tamusz hava 5656

Scheiber Simchah Bunim

pozsonyi főrabbi”

(*Zsidó Híradó*, 1896. júl. 2., 9. old.)

(A fenti szövegben előforduló héber szavak magyarázata: naszi erec hakdosoh – a szent föld elnöke, tisztelbeli cím; ul somim... – A teljeseknek – vagy igazaknak – jó legyen és jó áldás jöjjön rátok.)

A fenti levélből a különböző országokból származó jeruzsálemi zsidó szegények rivalizálásának magyarországi visszhangja hallatszik. A (*Zsidó Híradó* Árvác iránti szimpátiája mégis kitűnik a következő hírből:

„Josef Arwas a Jeruzsálemben fennálló marokkói zsidó hitközség főrabija jelenleg Poroszország keleti részét utazza és nemsokára Berlinbe fog érkezni. A marokkói főrabbi utazásának célja az, hogy hitközsége szegényei számára pénzt gyűjtson. A belügyminiszter külön engedélyt adott a főrabbinak, de azon feltétellel, hogy a gyűjtést augusztus végéig fejezze be.” (*Zsidó Híradó* 1897. ápr. 15., 10. old.)

A „haladó” vagy más néven „neológ” zsidóság hetilapja, az *Egyenlőség* is hozzászólt a témához egy kritikus hangvételű cikkben:

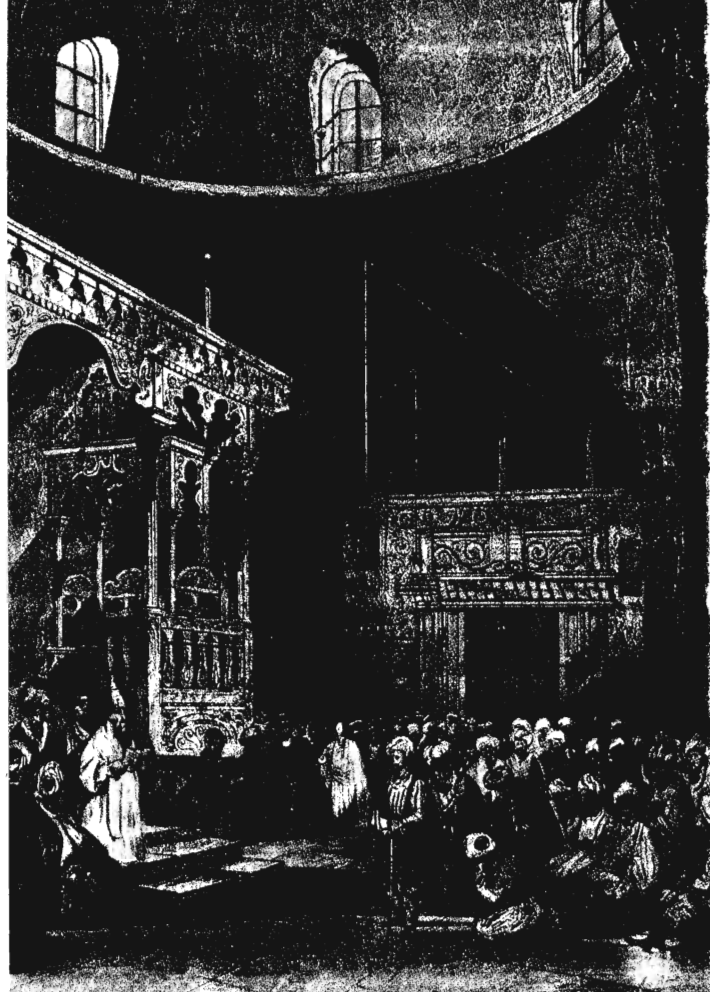
„– Szent konkurresek. »A Szentföldön főálló osztrák–magyar izr. hitközség budapesti kuratóriuma« aláírással figyelmeztetést olvastunk e héten a »Neues Pester Journal«-ban, amely óvja Palaestina jötevőit Magyarországon attól, hogy a kegyes adományokat gyűjtő, itt járó Arvas Izsáknak alamizsnákat adjanak, sőt kéri őket, hogy a gyűjtésben minden törvényes eszközzel megakadályozzák. A figyelmeztetés hivatkozik a pozsonyi főrabira, a nevezett szentföldi hitközség »első protektorára és főkurátorára« ki – úgymond – egy ízben már figyelmeztette erre az adakozókat. Hogy miért járjanak el így Arvással, ki a jeruzsálemi szefard hitközség egyik rabija, ezt is megmondja a figyelmeztetés, csakhogy épp ebben van a bökkenő. Ilyen figyelmeztetésre ugyanis csak akkor van joga valakinek, ha a gyűjtő nem annak a célnak gyűjt, amit be-mond, hanem gyűjt saját zsebe javára. Ezt az a figyelmeztetés Arvasról nem mondja, hanem csak azt, hogy a megállapodás szerint neki Magyarországon gyűjteni nem szabad; mert Magyarországon csak a magyarországi palaestiniái zsidók javára szabad gyűjteni. A jó palaestiniái »magyarok« jogát mi nem vonjuk kétségbe, Magyarország kétségtelen az ő »dominiumok«, de hogy meg akarják akadályozni azt, hogy senki más palaestiniainak ne adjanak, csak nekik, ez éppenséggel nem valami istenes cselekedet, és ezért kár volt Palaestinába kivándorolni. Hisz ez valóságos kufárkodás. Ha Arva szédelgő tessék ezt kijelenteni és lecsukják az első községben, ahol megfordul; ha nem az, és én azt hiszem, hogy nem az, és a hosszú nevű kuratórium is tudja, hogy nem az, akkor az ellene való eljárás a lehető legnagyobb szükkeblűségre, igazságtalanságra vall. Arvas Marokkóból kiüldözött és Palaestinába menekült zsidó családok segélyezésére gyűjt Magyarországon; nos, tisztelet, becület a Palaestinába kivándorolt magyarországi (nem mondom magyar) zsidóknak, de őket innen senki ki nem kergette. Megférhettek volna itt egészen jól, és ha mégis kimentek, hogy ott »értünk imádkozzanak«, ezért sem haragszunk, sőt mint tudva van, meglehetősen szép pénzüsszegecskéket küldenek nekik innen minden évben és hogy itt járt most egy megbízottjuk, az »Egyenlőség«-ben is melegen fölszóltunk támogatására. De hogy ők aztán monopóliumot csinálnak ebből, holmi figyelmeztetéseket adjanak ki, hogy itt más szentföldi embereket (ha mindjárt jobban is rászorultak, mint ők) ne támogassanak, mert csak őket szabad támogatni, ennek egészen más a neve, mint jámbor kegyesség. Ez lelketlen

üzérkedés. Isten látja lelkemet, jó magyar vagyok és jó zsidó, de én – ha már választanom kell – sokkalta előbbre valónak tartom az üldözött és kifosztott, Palaestinába menekült marokkai (sic!) zsidók támogatását, mint azokat, akik jószántukból hagyták itt Magyarországot, hogy Palaestinába vándoroljanak. Meg is ejt a csodálat, hogy a pozsonyi főrabbi ilyen kegyetlenségre és épenséggel nem zsidó eljárásra használta föl magát.”

(Egyenlőség, 1897. jan. 17., 10–11. old.)

Egy héttel később a következő szöveget olvashatjuk a neológ lapban:

„- Csaló-e a jeruzsálemi rabbi? A »kuratórium«, melynek hadjárataról a marokkói kiüldözöttek javára kegyes adományok gyűjtése céljából itt járt egyik jeruzsálemi rabbi ellen lapunk előző számában megemlékeztünk és amely azóta hosszú nevét még meghosszabbította, mert az azóta megjelent figyelmeztetések alá már az »orthodox« jelzést is odabiggyesztette neve mellé, mit, melleleg megjegyezve, igen helyesen cselekedett – hamar elérte célját. A tisztos chacham nincs többé Magyarországon és nem »károsítja« már a Jeruzsálemi osztrák-magyar hitközséget. Ha tőle függött volna, még itt maradt volna. A chacham ugyanis nagyon megszerette hazánkat és hozzánk küldött levelében (orthodox atyánkfiaiának, kik alig teszik ki ablakukba, szívesen rendelkezésére bocsátjuk) valóságos rajongással szól a »szabadság sziklájáról hullámzó tenger közepette« (czur ha-chafsit bën galé ha-jam). No meg azon a sziklán bőven is csuroghattak az adományok. De hiába! A chacham tervez és a szolgabíró végez. Boglárón érte el szegényt a nagy szegény. Figyelmeztetve a már említett »kuratórium« által néhány német lapban közzétett fölhívás által (hogy t. i. a marokkói zsidóknak gyűjtő Arvaz Józsefet a gyűjtésben minden eszközzel akadályozzák meg), egy boglári hitrokon *letartóztatva* az éppen községében járó chachamot. Arvaz, hogy másnap megtudta, hogy mindössze *per sub* küldik Fiuméba, tulajdonképpen nagyon boldog volt, mert a török igazságszolgáltatás mellett fölnőtt rabbi egy pár óráig erősen féltette fejét itt »a szabadság szikláján hullámzó tenger közepette«. Fiuméba érkezve, betegen az ottani rabbihoz, egy jó magyar patriótához, kit *Gerlóczy* Adolfnak hívnak, vezettette magát és onnan írta meg nekünk szép négyzetes betűkkel 10 oldalra terjedő levelét, melyet csak pár órával a lap megjelenése előtt vettünk és melyben Jezsaiás és Jehuda Halévi nyelvén, mondhatnám valóságos siralmakban mondja el viszontagságait, szörnyű átkokat szórva azokra, kik egy rabbit, egy tudóst, ki még hozzá szent ügyben jár és idegen földön, ilyen megaláztatásoknak tettek ki, de ezer áldást mondva a szabad és nemes magyarokra és különösen a belügyminiszterre, ki neki a tartózkodási engedélyt két ízben is megadta. A chacham levele mellé *Gerlóczy* rabbi is levelet írt, melyben lángoló haraggal szól az embertelenségről és jámbor zsidókhöz éppen nem méltó eljárásról, melyet a jeruzsálemi rabbi ellen követtek. Mellékelte leveléhez a pozsonyi főrabbinak Arvaznak a nyáron átadott nyílt héber ajánló levelét, mely tehát kezeik közt van most és melyben »a jeruzsálemi osztrák-magyar hitközség első protektora és legfőbb kurátora« a legmelegebben ajánlja a tudós jeruzsálemi chachamot hitrokonai pártfogásába. »Mint a nagy rabbik, a marokkói község jeruzsálemi fejei írásban értesítettek – írja a pozsonyi főrabbi említett levelében – külön küldetésben menesztették Magyarországba chacham Arvaz Józsefet, a kitűnő rabbit, hogy kegyes adományokat gyűjtsön a Marokkóból kegyetlenül és mindenek nélkül kiüldözött nyomorult testvéreink javára, kik a szent városba menekültek.« A levél aztán szívére beszél a jótékony testvéreknek, hogy támogassák, gyámolítsák s több effélet. Hogy hogyan hivatkozott mégis a többször említett figyelmeztetést közzétett itteni orth. kuratórium épp a pozsonyi főrabbi, aki szerrinte már előzőleg intette volna a híveket, hogy Arvaznak föl ne üljenek, annak megdöbbenő magyarázatát adják a jeruzsálemi osztrák-magyar hitközségnek most itt időző képviselője,

ZSINAGÓGA A ZSIDÓ NEGYEDBEN. WILLIAM H. BARLETT METSZETE

lője, *Horovitz* Pinkas rabbi és a palaestina iiteni főgabai, *Frankl* Adolf úr. Szerintük – és mint mondják, tudja ezt Jeruzsálemben mindenki – az egész marokkói küldetés nem más, mint *hallatlan visszaélés* könyörületes hitrokonok jóságával. És ami legmegbotránkoztatóbb az egész dologban, az az, hogy tudtával és beleegyezésével történik a jeruzsálemi chacham basinak, ki Arvaz küldetési levelét is aláírta és annak a több száz chachamnak, kik az üzletnek mindannyian részesei. Hogy hogy történik, röviden megírjuk, hogy bővebben visszatérjünk rá, mert hogy ez a leleplezés, bármily távolra essek tőlünk a tett színhelye, abba nem maradhat, azt megokolni nem szükséges. Jelentkezik egy chacham, hogy ad a közös kasszába mondjuk ezer (lehet több, lehet kevesebb) Napoleont, ha elküldik egyik vagy másik országba gyűjteni valamely speciális szerencsétlenség címén. A chachammal egyezsége lépnek és kiállítják a kívánt iratokat, írnak a külföldi papoknak és gabaiknak és a kiküldött megkezdí útját. Azzal a pénzzel, melyet aztán gyűjt és melyet oly nagy skrupulozitással irat be könyvébe, *nem számol el soha senkinek, nem is tartozik vele*, mert az övé az és senki másé. Ilyen küldött lett volna a chacham Arvaz is. Irataival, melyek minden tekintetben rendben voltak, megtévesztette az itteni rabbikat és így a pozsonyi főrabbit is, ki ahogy megtudta, mint éltek vissza bizalmával, rajta volt, hogy Arvaz hagyja itt minél előbb az országot, annál is inkább, mert gyűjtése által megrövidíti a jeruzsálemi osztrák-magyar hitközséget, mely ilyen üzletekbe soh'sem bocsátkozik és mely szegényeit *mind* támogatja. Kiemeljük, hogy *mind*, mert a jeruzsálemi szefardok – ugyancsak előbb nevezettek elmondása szerint – *csak a chachamok között* osztják szét a kegyes adományokat, kik között vannak jól hízóttak és gazdagok. A »plebs« kap fejenként 2 párát (17 kr.) egy hétre és így, még ha igaz is volna a marokkóiakról komponált mese, az igazán szegények és rászorultak azokból a sok ezer

frtkból, miket Arvaz itten gyűjtött, vajmi kevés jutna. Nos, ha ez úgy van, akkor a szent város szefardjai föltámasztották Jeruzsálemben Szodomát és valósággal meggyalázzák a helyet, »honnan a tan indult ki és hol az igazság honolt«. Egyelőre befejezetlenül hagyjuk ítéletünket.” Sz. M. (*Egyenlőség*, 1897. január 24.)

A fenti cikket a lap tulajdonosa és főszerkesztője, Szabolcsi Miksa írta. E hosszú „hír”-nek nem akadtam folytatására. A magyarországi zsidó közvéleményt egy másik, mélyebben szántó és érzékenyebb pontokat érintő jeruzsálemi ügy kezdte foglalkoztatni.

Az 1868-as országos zsidó kongresszus¹² óta kettészakadt magyarországi zsidóság egységes szervezetbe való tömörítésére irányuló neológ kísérletek, amelyek az állami „meggyőzés” módszerét alkalmazták, 1896-ban megerősödtek. A kitartó ortodox ellenállás azonban meghiúsította egy újabb, az állam által összehívandó kongresszus kitűzését, amelynek célja a magyarországi zsidóság egyesítése lett volna. A neológ vezetők között akadtak, akik célszerűnek látták külföldi rabbinikus tekintélyek támogató véleményét közléni, függetlenül attól, hogy azok a vallásosság más fokozatához tartoztak vagy eltértek szokásaik. Ilyen volt például Zadok Kahn franciaországi főrabbi héber nyelvű levelének magyar fordítása, amelyet az *Egyenlőség* 1897-es évfolyamának február 7-i száma közölt:

„Igen tisztelt Uram!

Fogadja őszinte köszönetemet szép üdvözléteért, melyet annál nagyobb megelégedéssel vettem, mert – és azt hiszem, nem csalódom a föltevésemben – kifejezést véltem látni abban nemcsak ön, hanem mindazon magyarhoni hitrokonomaim érzelmeinek, kik önnel egy álláspontot foglalnak el; az álláspontot, melynek érdekében szerencsém volt nekem is szót emelhetni becses lapjában: felekezetünk egységének álláspontját, melynek ön, tisztelt szerkesztő úr, annyira hivatott tolmácsa, bátor és odaadó harczosa.

Amint hogy vannak emberek, kik csak pirulva gondolnak vissza múltjuk egy-egy cselekedetére és önön maguktól csudálkozva és megszegyenülve kérdezik: hogy is követhetem el ilyent, hogy cselekedhettem így? Úgy történik ez néha egy egész nemzedék életében is. Az a zsidó nemzedék Magyarországon, mely ma egy jobb ügyhöz méltó buzgósággal a felekezetek földarabolásáért száll síkra, ámulva fogja kérdezni majd saját magától: mi lehetett, mi tehetett annyira vakká, hogy saját magunk megrontásán, saját magunk szégyenén dolgoztunk?

Hiszem és reméllem, hogy tenni fogja ezt még maga a tévelygő generáció, hogy ő maga teszi még jóvá tévedését és nem engedi, hogy helyette a jövő generációja piruljon.

De különben is, hála a józan észnek, hála felekezetünk géniuszának, magyarországi testvéreimnek is elég nagy része részen áll és a felekezetünk iránti nagy szeretetük és intelligenciájuk egész súlyával azon vannak, hogy a tévelygőknek és félrevezetetteknek öngyilkos tervöket keresztül vinniök ne sikerüljön.

Kétféle felekezet?! – Az egyiknek tán más törája van, mint a másiknak?! – Tán kétféle szóbeli tant hirdetnek?! – Az egyiknek tán más ünnepei vannak, mint a másiknak; más története, más múltja, más visszaemlékezései, más hagyományai? – Nem; minderről senki semmit sem tud. – Vagy tán azért ’kétféle felekezet’, mert az egyik fél saját maga akarja, hogy zsidó felekezetének ne tekintessék? Nem; ez, hála Izrael Istenének, nem történt, hanem igenis van egy fél, mely halálosan meg van sértve, hogy létezik az országban egy zsidó párt, mely őt a zsidóságtól nyilvánosan kitagadni merészkedett és

minden erejével tiltakozik azok merénylete ellen, kik úgy cselekszenek, mintha a zsidóság monopólium volna, melyet egyedül ők béreltek ki és amelyet tetszésük szerint osztogathatnak és tetszésük szerint megvonhatnak.

Milyen tan az, mely kitagadja a testvért, midőn ez ezt mondja: testvérek vagyunk, egy alapon állunk, egy a múltunk és egy a jövőnk?

Milyen tan? – minden, csak zsidó tan nem; minden, csak zsidó álláspont nem.

Elnézést, türelmet, szeretetet, odaadást, békességet, egységet hirdet a zsidó tan, de őva int a gyűlölettől, visszataszítástól, békétlenségtől és a túlzott szigortól mások irányában.

Fölteszem, hogy vannak egyes eltérések, melyek a pártok közt fönnforognak, eltérések a módok és a formákra nézve, amilyenek fönnforognak évtizedek óta a zsidók között, amilyenek fönnforognak ma is minden országban, amilyenek fönnforognak egy és ugyanazon párt kebelében is; de ki merészkedik ezért kitagadni a zsidóságból a más formáknak hódolót?

Ilyen csakis most történik Magyarországon.

Ne hivatkozzék senki a karaitákra. A karaiták hangosan támadták meg a szóbeli tant; a régi Izraelből ők vonultak vissza.

Mily különbség kezdett tátongni a zsidók és zsidók között, midőn szefard testvéreink visszautasították R. Moseh Iszerlesznek a Schulchan Aruchhoz írt glossariumát, holott az egész askanazi zsidóság magáévá tette azt! De jutott-e azért az askanázoknak eszükbe, hogy a szefardokat a zsidóságból kitagadják?

A földarabolás műve, melyen magyarországi testvéreink egy nagy része fáradozik, szomorúsággal tölti el a felekezetét hön szerető zsidó szívét. Hova jut a zsidóság, ha ilyen útra tér, s oh bár gondolnák meg, hogy mivé lett volna a zsidóság, ha haddanában ilyen útra tért volna! Egyszerűen nem léteznék ma.

Valóban csak egy Izrael létezik; egészében gyötörték évezredek keresztül és egészében teljesítette világtörténeti misszióját.

Vajha mennél hamarább fölmernék ezt magyarhoni összes hittestvéreim! Egy kis jóakarattal mellett vajmi könnyen találhatnánk meg a közös utat, mely anélkül, hogy bárkire lelki kényszer róna, visszavezethetné a pártokat az áldva áldott békéhez és egységhez.

Miért is szaporitanánk belülről a viszályt, mikor kívülről annyi az ellenség s ez – hisz elégszer tapasztalhatták – dehogyan ismer el »két felekezetet», dehogyan hiszi el, hogy az egyik fél »elszakadt a zsidóságtól». És ha hinné és ezért kímélni akarná az egyik félt, higgyjétek el, hogy maga ez a fél tiltakoznék a kímélés ellen. Ha a zsidót üldözték, szólana, akkor üldöztetek minket is, mert zsidók vagyunk mi is és a kiket bántalmaztok, azok testvéreink.

Őn pedig, tisztelt szerkesztő úr, folytassa a harcot a harc ellen, viseljen hadat az egyetértés kedvéért és adja az Örökkévaló, hogy eredménye a legdrágább áldás legyen, melyet a Mindenható bölcséink szavai szerint Izrael számára tudott: a béke, a rég nélkülözött, egyedül boldogító béke.

Fogadja, tisztelt Uram stb.

Paris, 17 Rue St. Georges 1890. április 8.

Zadok Kahn

Grand rabbin du Consistoire Central des Israélites de France.”

E levél közlésének aktualitását a jeruzsálemi szefárd főrabbinak¹³, aki a török hatóságok szemében az egész Szentföld legfőbb zsidó vallási vezetője volt – Szófér Suszmann¹⁴ paksi ortodox főrabbihoz írt levele adta. A levelet a jeruzsálemi főrabbi Leopold Samu szekszárdi zsidó¹⁵ jeruzsálemi látogatásának alkalmával írta. Leopold tiszteletét tette a haham basinál, és a magyarországi állapotokról beszámolt neki. Hogy mit mondott és

kért, arról nem maradt fenn jegyzőkönyv, így csak találgatni lehet. Mindenesetre Eliasar egy levelet küldött vele a paksi ortodox főrabbihoz, „melynek terjesztése körül a paksi zsidó pap épenséggel nem buzgólkodott”. (*Egyenlőség*, 1897. február 7., 3. old.) Az ok erre az lehetett, hogy a haham basi kijelentette, hogy „távol legyen tőlünk még annak a gondolata is, hogy úgynevezett ortodox és neológ zsidók kétféle felekezetet képeznének”. (Uo.) Látva, hogy Szófer nem közli a levelet, „néhány előkelő zsidó előljáró” azzal a kéréssel fordult a jeruzsálemi főrabbihoz, hogy fejezze ki azt a véleményét, miszerint az egységes zsidó szervezet felállítása üdvös volna az ortodoxia számára is. Mi módon, milyen nyelven fordultak hozzá, ezt csak találgatni tudjuk, de tény az, hogy Eliasar héber nyelvű levelet írt az Izraeliták Országos Irodájához és az Ortodox Közvetítő Bizottsághoz (a két áramlat központi szervezetei), és ezzel a neológ vezetőség elérte célját, a Szentföld főrabbija elfogadta álláspontjukat. A héber levél magyar fordítását lehozta az *Egyenlőség*:

Isten segítségével sevát hójó (tob azaz jó betűinek számértéke 17, tehát 17.) napján, 5657. Azaz 1897. január 20. Eljasar Jakab Saul, a rabbik feje Jeruzsálem szent városában és környékén.

„Testvéreink, Izrael háza!

Egyesek kérésére Izrael hitközségeinek vezetői közül Magyarországon, kész vagyok megismételni szavaim tartalmát, miket a dicső és tiszteleltre méltó rabbi Szófer Suszmannhoz intéztem – a nyilvánosság számára. Szó van a villongásokról és a pártharcokról Magyarországon. Teszem ezt, mert bízom benne, hogy van remény, hogy szavaim figyelő fülekre fognak találni.

Szóllok pedig és mondom: Ó, mily nagy a béke ereje! De meg legyen ám csavarva láncza szilárdan és hatalommal, nehogy a szövetség felbomoljon és tönkre menjen a csodát művelő összetartozás. Mert nem egy apának vagyunk-e a gyermekei és miért bánatná, ó egyikünk a másikat!

Egész Izrael nagy ünnepet ült azon a napon – és megtették ünnepnek későbbi nemzedékek számára –, melyen a törzsek kibékültek és egymással egyesültek. Az összetartás és a béke volt az, mely bennünket a nyomorúság és elnyomás napjaiban föntartott. Általa válhattunk olyanokká, mint a megingathatatlan szikla tengerek szívében. Bármily vadul rontanak neki bősziült hullámok, folyamok végtelen árai, nem bírják kimozdítani helyéből, fönnállását nem bírják kétségessé tenni.

Távol, távol legyen tőlünk, hogy a szövetség gyűrűit bármely okból meglazítsuk, vagy hogy megoldjuk a nagyszerű kötelekeket!

Boldog, aki megtámasztja az egységet, boldog ki megerősíti a békét.

Testvéreink, Izrael háza! Valóban, mondom nektek: a Szent, dicsértessék Ő, nem talált Izrael számára nagyobb jót, nagyobb áldást a békénél; mert Ő maga Béke, Béke a neve, és békéje lengjen Izrael fölött.

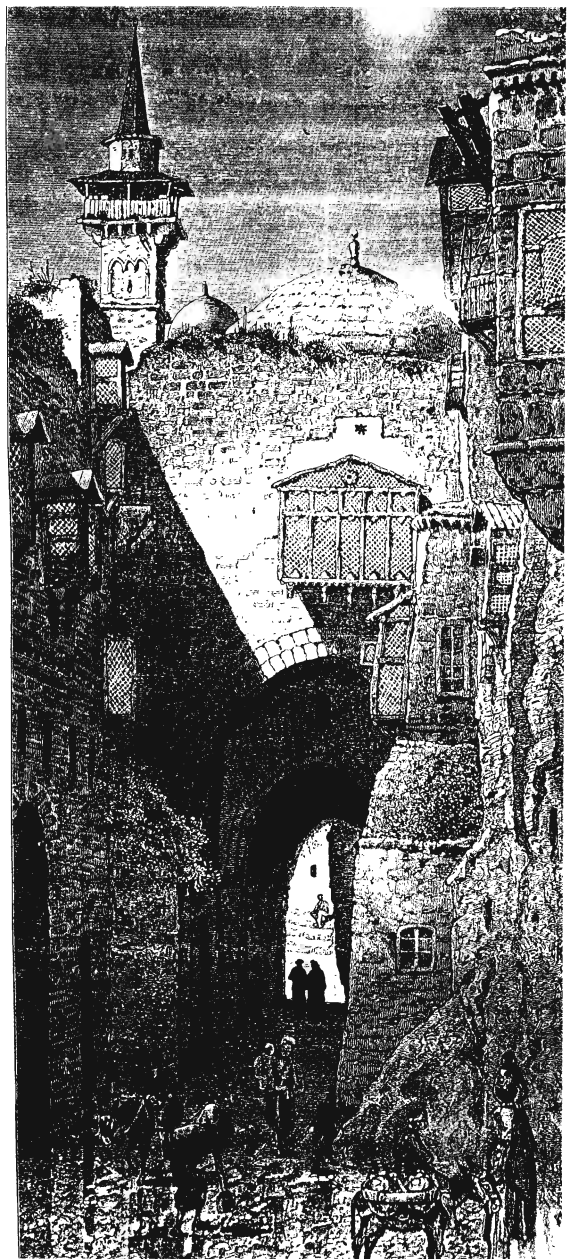
Ezek a szavai Jakob legkisebbjének, ki igazságosan szól és ki várva várja az üdvre alkalmas órát, azt, mely meghozza népének a békét.

Eljasar Jakab Saul,
chacham-basi”

(*Egyenlőség*, 1897. február 7., 2–3. old.)

A sajtóháború és kultúrharc ezen lövésére a félhivatalos ortodox lap, a *Zsidó Híradó*, így reagált:

„A jeruzsálemi chacham-basinak egy levelét közli a neológok hetilapja, melyet ez az orthodox központi és a kongresz-

A LÁNCKAPU UTCÁJA. CHARLES W. WILSON METSZETE

szusi irodához intézett. Ezen levél, melyet Leopold Samu szekszárdi lakos eszközölt ki és a mely tehát természetesen neológ információnak köszöni keletkezését, békére inti a magyarországi zsidóságot, és a zsidók és zsidók közti összetartozást és egyesülést mondja kívánatosnak. A neológ hetilap részéről ezen levélhez fűzött kommentálást ezúttal teljesen figyelmen kívül hagyva, csak annak constatalására szorítkozunk, hogy a neológoknak tényleg sikerült a jeruzsálemi chacham-basit tévedésbe ejteni, a mi annyival könnyebb volt, mert ezen nagy tudományú, 90 éves aggastyán teljesen beavatlatlan az itteni viszonyokba. Ha Leopold Samu ur felvilágosította volna a chacham basit az itteni tényleges viszonyokról, ha csak említette is volna előtte például, hogy itt 30 év előtt zsidó kongresszus volt, mely hatályon kívül helyezte a zsidó hittörvényt, a Sulchan-Arucht, hogy azóta létesítettek rabbi-zemináriumot, melynek növendékei közül a Kolbachok a get-et elavult intézménynek, a Pártos-félék pedig tudja Isten mit hirdetnek: akkor a jeruzsálemi chacham-basi, a ki egyike

a világ legnagyobb rabbinusi korifeusainak, bizonyára nem írta volna meg a szóban levő levelet. De különben illetékes helyről időközben gondoskodás történt arra nézve, hogy a chacham-basi megtudja a tényleges igazságot, és hogy alaposan ösmerje a helyzetet, úgy, hogy semmi kétség sem forog fenn arra nézve, hogy igazi nagy férfinhoz illő módon már legközelebb ki fogja jelenteni, hogy megtévesztették és hogy azt, a mit e megtévesztés folytán kijelentett, visszavonja.” (*Zsidó Híradó*, 1897. február 11.)

A cikket „Viador” (Weisz Dániel), az ortodox lap főszerkesztője írta. Az erős hangban foglalt kemény ütések erejéből nem von le semmit Eleázár korának elírása. Az *Egyenlőség* válasza szintén heves és támadó volt:

„Az orthodox közvetítő bizottság és a jeruzsálemi hakam-basi.

Lapunk utolsó előtti számában magyar fordítását közöltük annak a héber levélnek, melyet Jeruzsálem és a Szentföld fő-rabbija chacham Eljasar Jakab Saul úgy az Izraeliták országos irodájához, mint az Orthodox közvetítő bizottsághoz Budapesten intézett. A levél magasztalása volt a békének, az egyetértésnek; hymnusa az egységnek és összetartásnak. Akik ez ellen szót emelnek, azt árulják el, hogy a béke nem kenyerök, az egyetértést nem akarják; ellenségei az egységnek, megrontói az összetartásnak, pedig békét és egyetértést, egységet és összetartást hordanak ajkaikon ortodox atyánkfiai is; és mégis!

A chacham-basi általunk közölt levelében egyetlen szóval sem mondja, hogy a magyarországi zsidópártok között a haladó pártiaknak van igazuk; azt sem mondja, hogy az orthodoxok helytelenül cselekszenek. Csak a békét dicsóiti és az összetartást. Az orth. közvetítő bizottság orgánuma mégis azt állítja, hogy a chacham-basit félrevezették, hogy ezt ki is fogja jelenteni és hogy azt, amit az általunk közölt levélben megírt, vissza fogja vonni.

Kettőt tanultunk ebből. Hogy az orth. közvetítő bizottság találva érzi magát, ha a béke áldásait magasztalják. Tehát elősmeri, hogy a békebontó ő, hogy az egyetértésnek ő a meggátolója. Voltak ilyen zsidók hajdanában is, szerepelnek már a Bibliában is – Korach vezérsége alatt. A második tanulság egy régi igazság megerősítése csak. Bolondul cselekszik, ki elhamarkodva cselekszik. Hogy ígérheti az orth. közvetítő bizottság oly határozottan a visszavonást, mi végtére is nem ő tőle függ? – hogy ígérheti – az orthodox hívekre, úgy látszik, nagy benyomást tett a chacham-basi levele, a vezetés azért kapkodva és minden áron meg akarta nyugtatni a fölzaklatott lelkiösmeretet –, hogy ígérheti, kérdezzük, a visszavonást, mikor abban a levélben visszavonni való egyáltalán nincsen?

Igen helyesen kérdezi Leopold Samu úr (ki világ körüli útjában a chacham-basit a magyar zsidók viszonyairól tájékoztatta) alább közlendő fölszólalásában, hogy tán a Talmudot is félrevezették a gonosz neológok, mert inkább abból cizítal Jeruzsálem fő-rabbija? Mit is vonhat vissza Rabbi Jakab Saul tett kijelentéséből? Lássuk csak sorban:

»Szólok pedig és mondom: nagy a béke ereje. Szükséges, hogy láncza meg legyen sodorva és rakva szilárdan és hatalommal, de ne hogy fölbontsuk a szövetséget és megkárosítsuk az összesség csodás összhangját; mert valóban mindnyájan egynek a gyermekei vagyunk, miért cselekednek hát hűtelenül az ember testvére ellen...«

Ezen csak nincs visszavonni való; hisz ez egy általános nagy igazság.

A másik kijelentés:

»Nagy ünnepet, rendelve későbbi nemzedékeknek is, ültek Izrael összes fiai azon a napon, melyen a törzsek egymással egyesültek.«

Ezt akarva sem vonhatja vissza a chacham-basi, mert történeti tény.

A harmadik kijelentés:

»Ments Isten, hogy bármely okból is meglazítsuk a szövet-

ség gyűrűit és föloldjuk a csodás köteléket. Üdv annak, ki megtámogatja az egység erősségét, ki szilárdítja a békét.«

Gyönyörű szavak, felséges kijelentés. A ki megteszi, nem olyan fából való, hogy azt apró emberek apró érdekeik kedvéért, melyek neki még idegenek is, visszavonja.

A negyedik kijelentés:

»Testvéreink, Izrael háza! Valóban! a Szent, dicsértessék Ő, nem talált Izrael számára nagyobb áldást a békénél. Ő a béke, neve is béke és béke lengjen Izrael fölött.«

Nos, ez igazán benne van a Talmudban.

Volt idő, elősmerjük, midőn tényleg megtévesztettek egy külföldi országos fő-rabbót, de ezt – emlékszik rá még a közvetítő bizottság – nem a haladó párt tette. A jámbor urak elhitték annak idején a franczia grand rabin-nel, ki maga is a haladás híve és a maradiság és tudatlanság ostorozója volt, hogy a magyarországi haladó-párti zsidók megtagadták apaik hitét, mire Isidore fő-rabbi jogosnak jelentette ki a tőlük való különválást. Akkor igenis történt visszavonás is, mert történt félrevezetés is, és a külföldi fő-rabbi ezenkívül a magyar zsidóság belső ügyeibe szólott bele. Most mindez nem történt, nem lesz tehát – hiába biztatja ilyenekkel az orth. közvetítő bizottság megnyugtalanított híveit – visszavonás sem.

Leopold Samu úr Szekszárdról különben a következő talpraesett levélben válaszol az orth. közvetítő bizottság orgánumának támadására.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Egy barátom tett figyelmessé a »Zsidó Híradó« egy cikkére, melyben nevem is előfordul. A cikk ugyanis az »Egyenlőség« révén említést tesz azon levélről, melyet Jeruzsálem fő-rabbija az izr. orsz. irodához és az orthodox közvetítő bizottsághoz intézett és mert cikkírónak annyi bátorsága még sincs, hogy azt mondaná, a jeruzsálemi grand-rabin nem elég orthodox, vagy nem elég tudós, azzal áll elő, hogy a »világ egyik első rabbinusi tekintélye« »egyoldalú információ« után indult és hogy én voltam az, ki megtévesztettem! Tehát a chacham, »a bölcs«, »a világ egyik első rabbinusi tekintélye« – megdondolatlannal cselekszik – Erklaret mir Oerinddur diesen Zwiespalt der Natur!

A cikkíró – mintha kulcslyuknál hallgatódzott volna, mikor a chacham-basival beszéltem – azt fogja reám, hogy nem mondtam el neki, hogy itt kongresszus létezett, mely a Sulchan-Aruch detronizáló szabályzatot alkotott.

Megnyugtathatom a cikkírót, a chacham-basinak úgy is tudomása volt a magyar zsidók kongresszusáról, sőt birtokában is van a kongresszusi szabályzatoknak, és csak azoknak elolvasása után írta a szóban forgó leveleket. Beszéltem én is a kongresszusról. Igaz, azt nem mondtam, hogy a Sulchan-Aruch detronizálva lett, mert ha ilyet mondtam volna, akkor igazán lehetett volna »megtévesztési« szándékot reám fogni, mert valótlanságot állítottam volna. Azt mondtam és mondom ma is, hogy a szervezetet a vallásüggyel összekeverni nem szabad és hogy balgaság azt mondani, hogy a Sulchan-Aruch egy laikusokból álló kongresszus hatáskörébe tartozik.

Egyébiránt, a ki a jeruzsálemi grand-rabin igazán tárgyilagos levelét olvassa, azonnal meggyőződhetik, hogy megtévesztésről szó sem lehet. Azt mondja ugyanis, hogy a két párt közti viszály mennyire káros és hogy »nem létezhetik ok, mely miatt szabad volna az egységet megbontani« és csupa *Talmud-citátumokat* hoz föl a béke és egység érdekében. Ebből áll a levél. És ez annyira kihozta a »Zsidó Híradó«-t sodrából, hogy följajdulásában nekem ront, hogy »a világ első rabbinusi tekintélyét« én tévesztettem meg. De kár, hogy a »Zsidó Híradó« egyáltalán nem mondja meg azt is, hogy ki volt az a gonosz, a ki magát a Talmudot megtévesztette, melyből a chacham-basi idézeteit merítette!

Hiába, a ki érvek helyett gyanúsításokkal áll elő, annak ügye az igazság ítélőszéke előtt rosszul áll!

Fogadja t. szerkesztő úr stb.

Szegzárd, 1897. február 17-én.

Leopold Samu.”

Az ügy következő fejleménye a *Zsidó Híradó* vezércikke a jeruzsálemi főrabbi újabb levelével. A levélből világosan látszik, hogy a magyarországi zsidó ortodox körök haladéktalanul kapcsolatba léptek az idős rabbival:

„A jeruzsálemi chacham-basi.

A Szentföld és Jeruzsálem főrabbija neológ információ és kérelem folytán levelet intézett úgy az orthodox központi, valamint a kongresszusi irodához, melyben a magyar zsidóság egyesülését mondta kívánatosnak. A chacham-basi ezen levele, nem lehet tagadni, károsan érintette a hazai orthodox zsidóságot. Tudtuk a levél keletkezésének históriáját és látuk, hogy a neológok ezen nagy rabbi kijelentését saját pártcéljaikra akarják kihasználni, hogy illetékes helyen elhíttessék, miszerint a zsidók közt felekezeti tekintetben nincsen különbség és hogy a hazai orthodox zsidóság álláspontja semmi egyéb mint azt, melyet a Bibliában Korách vezérsege alatt a zsidók egy része elfoglalt. A neológ felekezeti sajtó nem is tévovázott a chacham-basi levelét ily értelemben értékesíteni és Leopold Samu nevű úri ember, a ki »világkörüli útjában« személyesen is fáradozott a levél keletkezése körül, zokon vette tőlünk, hogy mi a levelet, mint misztifikáció folytán keletkezett jeleztük. Pedig hát a mit mi állítottunk az igaz, mert íme alig hogy kellő mód felvilágosítottuk a chacham-basit, ez egy percig sem késett az igazi nagy embereket jellemző sajátos őszinteséggel bevallani, hogy tévedett és megmondani azt is, hogy megtévesztették. Minden kommentár nélkül ide írtatjuk rabbi Eljasar Jákob Saul újabbi levelét, mely szó szerinti fordításban a következőleg hangzik:

»Igazság az épület alapja! és az, aki ott fönn trónol az égben, tanum, hogy valóban úgy vagyon az igazság, mint ezt czímzettek nekem írták. Mivelhogy én ártatlanságomban cselekvék, a midőn megkértenek, hogy írjak egy városba, a hol két párt áll egymással szemben és kérjem meg őket, hogy béküljenek meg egymással és hogy egyezés legyen köztük. Valóban írtam és két levelet küldöttem a községek fejéhez, hogy egyesülésre törekedjenek, mivelhogy ez ama edény, a mely Izrael számára áldást tartalmaz.

De sohasem gondoltam arra, sohasem jutott legtávolabbról sem eszembe, choliloh, choliloh! [choliloh – isten ments! askenáz kiejtésben – A. L.], hogy egyesüljenek azok, akik közül az egyik rész veszélyezteti a vallást, megszentelteleníti nyilvánosan a szombatot, megtagadja bölcseink (áldott legyen emlékü!) szavait és még sok más egyéb bűnben is vétkes, amint azt a mai napon azon könyvekből és okmányokból megtudnám, melyek az utolsó negyven évnek történetét ismertették meg velem!

És immáron, hogy tudom mindezeket, óva intek mindeneiket, a kiknek szívet áthathatja az Istenfélelem, hogy fel ne használtassa magát az egyesítés közvetítésére, mert a tőlük való különválás a törvénynek és hitnek fennmaradását jelenti.

Dicsértessék a Mindenható és hála legyen neki, a miért, hogy szemeim láttanak, amiért, hogy az őseinkhez tért jámborokkal, kik immáron az örökkévalóság birodalmában pihennek (zichronom livrochoh lechaje hoolom habó) épen úgy cselekedtenek, épen úgy jártanak, mint én, akinek még az életében vagyon része. Ők is írtak vala és óhajtották, hogy a békesség közvetítői lehessenek, így hát mennyivel inkább megtörténhetett ez én velem, a kit negyven év óta szakadatlanul a koler szefardim (hasem jechajem)* ügyei foglalnak el, a kinek egyre kisebb és nagyobb vizályokban kell ítélkeznie, és akinek napjai megszámlálvák, úgy, hogy az itteni szent városok más egyéb ügyeiről is alig van tudomásom, annál kevésbé lehetek az országon kívül történetekbe, különösen pedig az askenáz városok ügyeibe beavatva...

Azt hiszem, hogy azoknak, kik érteni akarnak, eleget mondtam ezekkel.

És könyörgő szavaim, a melyekkel Teremtőmhöz fohászko-

dom, így hangzanak: Vajha ama boldogság lenne osztályrészsünk, hogy elérjük az időt, midőn a Thóra minden törvényei és tanítóink szavai mindenek által megtartatnak. Nehogy akárcsak egy hajszálnyira is eltérjünk tanításaiktól. Könyörtelensége és irlgalmatossága hasson aképen lelkünkre, hogy akarata szerint cselekedjünk, akarata szerint igazsággal és becsülettel. Vajha beteljesednének rajtunk a versnek szavai, mert kicsinye és nagyja, mind ismernek engem, hogy jót és jogosat cselekedjenek...

aláírva:

Haczóir Jákob Soul Eljasar.«

[Haczóir – a fiatal, rabbik között szokásos, szerénységet kifejező megjegyzés. A. L.]

Íme, ezek szavai a jeruzsálemi chacham-basinak és ez az ő válasza a neológok legújabb taktikai fogására. Ismétlem, hogy nem kívánok az egész eljáráshoz bővebb kommentárt írni, mert hiszen a tények egyszerű regisztrálása jobban megvilágítja az egész kis ármánykodást, mint ha hasábokon keresztül fejtegetnők azt. Még azt sem teszem meg, hogy az első levél keletkezésének intim részleteit közöljem, pedig rendelkezésemre állanak az adatok, hogy az aggastyán megtévesztése mily alattomos módon történt. Azt azonban még sem hallgathatom el, mert az ügy érdemére nagyon fontos, hogy főleg mi indította a chacham-basit arra, hogy első levelét, oly erélyes szavakban visszavonja. Bármily furcsának vegyék is, tény az, hogy az első levél revokálását nagy részben Bloch Mózesnek, a rabbi seminárium igazgatójának köszönhetjük. Az öreg direktor ugyanis neszét vevén annak, hogy a chacham-basit orthodox részről megtévesztésére figyelmessé teszik, távsürgönyileg kérte őt, hogy első levelében foglaltakat ne czáfolja. Főleg ezen távsürgöny érlelte meg a chacham-basiban a meggyőződést, hogy első levele kibocsátásakor csakugyan hamis információknak volt áldozata. »A mikor látom – mondá a chacham-basi – hogy az első levelemben kimondottaknak fenntartására, az az ember helyez oly nagy súlyt, a ki Magyarországon a Kolbach-okat és Pártos-okat neveli és minősíti rabbikká – akkor lehetetlen, hogy ne tévedtem volna, midőn ezen ember hívei és az orthodox zsidók közötti egyezséget kívánatosnak mondtam...«

Szükségesnek tartjuk a jeruzsálemi főrabbi ezen szavait kiemelni már azért is, mert ezen indoklás a fentebb közölt levélnek hatványozott jelentőséget kölcsönöz.

Viador.»

(*Zsidó Híradó*, 1897. március 4.)

Hogy Szabolcsi nem maradt adós, tanúsítja cikke, amely három nappal Viador írása után jelent meg az *Egyenlőség* 1897. március 7-i számának „Hírek” rovatában. Íme:

„Mit írtak és mit nem Jeruzsálemben. A jeruzsálemi chacham-basinak lapunkban közzétett levelére (melyben békére és egyesülésre buzdít) az orth. közvetítő bizottság orgánuma megírta, hogy gondoskodtak már róla, hogy a chacham-basi revokáljon és jelezte még a formát is, hogy fog revokálni. És amint mondotta, úgy is történt. A chacham-basi revokált, és úgy revokált, ahogy »fölvilágosító« akarták. Akkor csodálkoztunk, hogyan tudja előre a »Zsidó Híradó«, mit fog írni a chacham-basi? most, hogy a nevezett lap a revocatiót közé teszi, már értjük jóstehetségének a titkát, mert a revocatióból könnyen következtethetünk a levélre, melyet a chacham-basinak orthodox rabbik (mert azokhoz intézi szavait a jeruzsálemi főrabbi, mit a Zs. H. elhallgat, amint hogy azt sem árulja el, hogy a levél nem az orthodox közvetítő bizottsághoz van intézve) – írhattak. Az igazság e szent barátjai azt írhatták a magyar viszonyokat nem ösmerő Risón-l' Cionhoz (a jeruzsálemi főrabbi hivatalos héber czíme) hogy: hogyan, egyesülést ajánlasz a neológokkal? Hisz azok nem is zsidók. Zorólték a szombatot, tagadják a tradíciót, szóval barátjai azt írhatták a »Szabad Izrael«-féle zsidóságot festhettek. A megjedjt főchacham erre per-

*A név (=Isten) éltesse őket (A. L.)

szé csak azt írhatta, hogy mens Isten! dehogyan akarja ő, hogy ilyen párttal egyesüljenek a vallást óvó zsidók. Ezt könnyen elképzelhette előre is a »Zsidó Híradó« és előre meg is írhatta. Mi nem hittük, hogy a chacham-basi revokálni fog, mert nem hittük, hogy nyílt valótlanossággal fogják traktálni a helyzetet nem ösmerő, idegen főpapot. Mert hát igaz-e, hogy a haladó-párt törölte a szombatot, igaz-e, hogy elejtette a tradíciót? Természetes, hogy nem igaz. Ezt azonban csak itthon tudjuk, messze Jeruzsálemben – így okoskodhattak szentjeink – egy kis föllentést megengedhet magának az ember az orthodox »elv« nagyobb dicsőségére. A chacham-basi leveléből azonban nemcsak azt találtuk ki, mit *írtak* a szent papok, hanem azt is, mit *nem írtak*, amit pedig meg kellett volna írniok. Nem írták ezt: Egyesek, sőt egész községek, kik túl teszik magukat a szombaton és a tradíción, tulajdonképpen köztünk, orthodoxok közt is vannak. Van pl. egy orthodox hitközség (Rimaszombat), hol szombaton van a hetivásár és ahol *egyetlen bolt sincs bezárva* ezen a napon. Vannak orth. hitközségi elnökök, kik dicsekedve beszélnek, hogy évek óta nem ettek kóser falatot. Az is való, hogy pl. Budapesten a neológok, kikről mi azt hirdetjük, hogy »más felekezet«, tanítatják gyermekeiket hittanra, az ő vallásánáikkal; elősmerjük azt is, hogy a hitoktatás nálunk hasonlíthatatlanul jobban el van hanyagolva, mint a neológoknál és hogy a hittantanárok tanúsága szerint, a mi gyermekeinkkel vannak legjobban megakadva; mert héberül olvasni nem tudnak, zsidó imádságot nem ösmernek; az is való, hogy a zsidó tan szent parancsait, melyek jótékonyaságról és emberszeretetről szólnak, a neológok hozzánk képest úgy teljesítik, mintha ebben a tekintetben mi képeznők a »más felekezetet« – csakhogy nálunk mindez nem mérvadó. Nálunk igaz zsidó a zsidó, ha kijelenti hogy hozzánk tartozik és aláveti magát a vezérek intézkedéseinek. Ha ezt nem teszi, »más felekezet«-beli, lehet különben a legjámborabb zsidó is.

– Ez az, amit nem írtak meg, ugy-e, jámbor atyák, pedig ez igaz, szent igaz, itthon nem tagadhatják. A dolog már most így áll: Ha azt írták önök, hogy a haladók, mint párt, mint testület törölte a szombatot, tagadja a tradíciót, tudva valótlanosságot írtak; ha meg csak azt írták, hogy a haladó-pártban sokan vannak, kik mint magánemberek túleszik magukat a vallás szabványain, akkor meg elhallgatták az igazságot, azt t. i., hogy ilyenek az orthodoxok közt is vannak. A kettő között tessék választani.”

Sz. M.

(Egyenlőség, 1897. március 7.)

Ezután a cikk után szélcsend állt be az ügyben egészen nyárig, amikor is az *Egyenlőség* július 25-i száma közölte a haham-basi Bloch Mózeshez¹⁶, az Országos Rabbiképző elnökéhez írt levelét, keltezés nélkül:

„– A jeruzsálemi chacham-basi és a zsidók pártoskodása Magyarországon. Saul Jakab Eljasar, a Szentföld főabbija tudvalevőleg levelet intézett a paksi orthodox főabbihoz, később egyidejűleg az izraeliták országos irodájához és az Orthodox közvetítő bizottsághoz, melyekben orthodox vezetőink által dogmaként hirdettek ama hamis tan ellen nyilatkozott, mely szerint orthodoxok és kongresszisták két különféle felekezetet képeznek, minélfogva a kettő soha, semmiképpen sem egyesülhet. Izrael és vallása ellen elkövetett nagy bűnnek mondotta a széthúzó törekvéseket. Izrael legszentebb záloga – úgymond – a béke és az egység meghamisítja hitünket, ki éppen a hit nevében megrontja az egyetértést. Egy Izraelnek adta az Örökkévaló Törát, egy Izrael szóródott szét és ezerszer fájdalom! – egy Izraelit üldöznek és zárnak ki. Hogy egyik vagyunk, arról meggyőzhetnek benneteket – írta – ha magatok nem tudjátok, ellenfeleitek.

A chacham-basi levelei igen kellemetlenül hatottak az orthodox vezetők táborában és mindjárt megjelenésükkor megírta Viador a »Zsidó Híradó«-ban, hogy a chacham-basi, »a világszerte elösmert rabbinikus tekintély, a legrövidebb idő

múlva vissza fogja vonni nyilatkozatát«. És két héttel később vissza is vonta. Megírtuk akkor ennek a visszavonásnak a történetét, mely hogy minden betűjében találó volt, mutatja az elkésve kezünkhöz juttatott egy levél, melyet a chacham-basi a visszavonás után rabbi Bloch Mózeshez, a magyar országos rabbiképző-intézet nagyhírű elnökéhez intézett. Ugyancsak az orthodox vezetés közlönye azt írta ugyanis akkor, hogy Bloch rabbi táviratot küldött volna a chacham-basihoz, hogy vissza ne vonja a béke érdekében tett nyilatkozatát, de a chacham-basi mitsem adott arra az intésre, hanem miután jobban informálták, belátta tévedését és vezekelt. Erre vonatkozik a chacham-basinak a szemináriumi agg elnökhöz intézett levele, melyet hű fordításban (a héberből) íme közreadunk.

A nagy rabbinak, a bölcs aggastyánnak, Izrael méltó tanítójának, a szent tudomány fátylájának, rabbi Bloch Mózes Jehuda gaónnak Budapest székvárosban, építtessék Urunk városa.

Nagy fájdalmat okozott nékem a hír, hogy egy hírlap igaztalanul az írta volna, hogy dicsőség ellenére és bosszantására írtam volna meg azt a második levelet, holott nyilvánvaló, hogy a dicsőség levele, melyben arra szólíts föl, hogy vissza ne vonjak semmit sem, mert az az igazság, mit első levélben írtam, elkésve érkezett el hozzám. Még mielőtt megkaptam volna dicsőség levelet, arra *kényszerítettek*, hogy megírjam azt a másodikat. Magyarország számos orthodox rabbija jalkiáltó szót intézett hozzám egyszerre, melyben biztosítottak, hogy a béke és az egység érdekében küldött levél még nagyobb háborút és széthúzást fog előidézni. Ha a békét akarom szolgálni, írjak egy másik levelet, az elsőt elmenteset, amit aztán meg is írtam. Mert hisz czéлом a béke. Az Örökkévaló a tanúm, hogy a jót, népem üdvét és boldogságát akarom. Megrémültem, hogy az ellenkezőjét értem el annak, amit akartam. Mit tehettem volna, ki mozgó hegyek közé dugtam a fejemet, ki zajló örvénybe jutottam, mikor utat akartam egyenetlenni? Távol, nagyon távol volt tőlem a gondolat, hogy dicsőségedet, kit oly nagyra tartok – mentsen Isten – megbántani akartam volna. Távol, távol legyen az tőlem.

A békéért most már csak Istenemhez fordulhatok imámban. Világítsa meg az úr a szemeket, nyissa meg az elzárt szíveket, hadd lássák és érezzék, hogy Izrael legnagyobb áldása a béke. Amen, úgy legyen, Amen.

Kesergő szívvél írja le e szavakat a dicsőségedet áldó és tisztelő

SAUL JAKAB ELJASAR,

a rabbik feje Jeruzsálem szent városában, építtessék Urunk városa”

JEGYZETEK

1. Ennek elfogadott időpontja Theodor Herzl (1860–1904) budapesti születésű bécsi újságíró *Judenstaat* (Zsidó állam) c. könyvének megjelenése (1896. február).
2. Mohamed Ali (1769–1849) Egyiptom uralkodója (1805–1849) 1798-ban került Egyiptomba. A török hadsereg egyik albán egységének tisztjeként harcolt a franciák ellen. 1805-ben kapta meg az Egyiptom válija (helytartója) rangot, ami gyakorlatilag független uralkodói helyzetet jelentett. 1831-ben fellázadt a szultán ellen, aminek eredményeként Erec Jiszráél (Palesztina) és Szíria csaknem tíz évre a fennhatósága alá került. A nagyhatalmak nyomására azonban el kellett hagynia ezeket a területeket, ennek fejében viszont elismerték Egyiptom feletti uralmát.
3. Izrael Földjének (Erec Jiszráélnak), a Szentföldnek – az izráéli törzsek honfoglalása előtt Kánaán – történelmileg leginkább helytelen neve. A név Hadrianus császártól származik, aki a Júdea tengerpartján lakott filiszteusok emlékére nevezte el a területet Palesztinának (a tengerparti síkság héberül peleset-et jelent) abban a reményben, hogy ezzel kitörli Izrael emlékét.
4. Jisuv – lakosság, jasan – régi, veterán. Főképp az 1882-től kezdődő „első alija” (bevándorlás) oroszországi fiataljai hívták így a már régebben ott élő, vallásos szentföldi zsidókat, „modernségük” tudatában megengedve maguknak bizonyos pejoratív hangsúlyt is.
5. Az alábbi, Palesztina lakosságára vonatkozó adatok négy különböző forrásból származnak:

FORRÁS	CUINET	BARRON	McCARTHY	KARPAT
Év	1893	1914	1911/12	1893/4
Lakosság	457 492	689 275	695 097	430 151

Zsidók létszáma Cuiet szerint (1893)

Jeruzsálem	33 794
Hebrón	1 072
Jaffo és környéke	5 000
Jaffo város	3 000
Akko	2 066
Haifa és környéke	5 200
Haifa város	2 200
Tibériás és környéke	6 700
Tibériás város	5 700
Cfát és környéke	5 271
Cfát város	671
Názáret és környéke	1 400

V. Cuiet: *Liban et Palestine. Géographie Administrative*. Paris, 1896.

J. B. Barron: *Report and General Abstracts of the Census 1922*. Jerusalem, 1923

J. M. McCarthy: *Population of the Ottoman Fertile Crescent. Asian and African Studies*. Vol. 15, No. 1. (1981), 3-4. old.

K. H. Karpát: *Ottoman Population Records and Census of 1881/2*. IJMES 9, 2. (1978) 237., 274. old.

A számok csak megközelítő pontosságú képet adnak. Palesztina távol volt a konstantinápolyi központtól, és hanyag, korrump helyi közigazgatás alatt állott. Pénzügyi okokból a helyi hatóságok érdeke az volt, hogy kisebbnek, a misszináriusoké, hogy nagyobbak állítsák be a lakosság számát a valós értéknél. A korabeli dokumentumok az ország sivatagi, elhanyagolt jellegét és gyér lakosságát hangsúlyozzák.

6. A szó jelentése: jámbor, hívő. Modern haszidizmus alatt Jiszráel ben Eliezer (Baal Sém Tov: a jó név birtokosa) 18. sz.-i mozgalmát érjük, amely a Teremtőben való bizalomból eredő optimizmusban és életörömben látta az Istenhez való viszony lényegét.

7. Élijáhu ben Slomo Zálmán, ha-gáon mi-Vilna (a vilnai bölc, 1720-1797) vilnai zsidó vallási vezető. Hivatalosan nem volt hajlandó rabbi állást vállalni. A haszidizmus ellensége, a racionalista „mitnagdim” (ellenzők - a haszidizmust ellenzők) vezetője.

8. Kólél - egyesület, magában egyesítő.

9. Haluka - kiosztás, a helek - darab, rész - szóból.

10. Árvác (vagy Arwaz) Joszéf 1847-ben született Rabatban, és 1924-ben hunyt el Jaffóban. A marokkói zsidóüldözések elől családjával Palesztinába menekült. Többször utazott külföldi adománygyűjtő utakra. 1903-tól haláláig a jaffoi szefárdok rabbija. (Forrás: Jaari, Avrahám: Sluhé Erec Jiszráel. Jeruzsálem, Moszad Ha Rav Kuk, 1951)

11. Scheiber Szimha Bunim, a híres Szófér Mose (Hatam Szófér) unokája. 1871 és 1906 között mint pozsonyi főrabbi a magyar ortodox zsidóság egyik vezéregyénisége.

12. L. Jacob Katz *A végzetes szakadás* c. munkáját. (*Múlt és Jövő*, 1991/1., 49-55. old.)

13. Az említett személyiség: Elisar Jaakov Saul (ben Eliezer Jeroham, 1817-1906. Erec Jiszráel szefárd főrabbi (Rison le Cion - Cion elsője). Régi Erec Jiszráel-i család sarja, cfáti születésű. Apja Jeruzsálemba menekült a cfáti török hatóságok bántalmazása miatt. Menekülése rávilágít a 19. századi Palesztina anarchikus, központi hatalom nélküli állapotára. Benjamin Mordeháj Navon, Izrael Állam egyik elnökének őse támogatta a tehetséges fiatalembert tanulmányaiiban, aki szép karrier után kapta meg a Rison le Cion címet, amelyet a törökök „hakam basi” néven ismertek el.

Tudományos munkássága hírnevet hozott számára. Ennek szép példája, hogy egyik könyvének címe után sokan „Jiszá beraká” (Hozzon áldást) néven ismerik. Mind a szefárdok, mind az askenázok tisztelték. A jeruzsálemi Givát Saul negyed róla kapta a nevét. Történetünk idején nyolcvan éves volt. (Encyclopaedia Judaica. Jerusalem, Keter)

14. Valószínűleg Szófér Eliezerről van szó, aki 1886-tól haláláig (1902) Pakson volt főrabbi. (Zsidó Lexikon, Budapest, 1929)

15. Nem találtam róla adatokat. Szívesen látnék minden információt.

16. Bloch Mózes (Ronsperg-Csehország, 1815. febr. 1. - Budapest, 1909. aug. 10.), Talmud-tudós, 1877-től a budapesti Országos Rabbiképző Intézet tanári körének elnöke. Tudományos működése és írásai nemzetközi hírnevet hoztak neki. (Zsidó Lexikon)

The Jerusalem Report

COVERING ISRAEL, THE MIDDLE EAST AND THE JEWISH WORLD

Every two weeks, read a newly designed expanded magazine, with in-depth features, profiles and interviews of the people and issues in the news. Israel, the Middle East and the Jewish world in The Jerusalem Report biweekly. Subscribe today.

Please send me The Jerusalem Report for:

ISRAEL - 1 year 26 issues U.S./CANADA - 1 year 26 issues U.K. - 1 year 26 issues Other countries - 1 year 26 issues

Name (Mr./Ms) _____ Tel _____

Address _____

Town/City _____ Postal Code _____ Country _____

Payment enclosed Charge Isracard Visa Mastercard Diners Eurocard

Card No _____ Expiration Date _____

Signature _____

A 100% money-back guarantee for unused subscription

In Israel fax: 02-291-437, call in ISRAEL 177-022-3232. U.S./CANADA 1-800-633-4931. U.K. 061-365-1609

Country	One Year	Subscribing for friends abroad? Shekel prices for year
Israel	***143.00	
U.S.	\$59.00	** 167.00
Canada	ca\$69.00	** 167.00
U.K.	£35.00	** 167.00
Others	\$59.00	** 167.00

ALL SHEKEL PRICES INCL. VAT

The Jerusalem Report
COVERING ISRAEL, THE MIDDLE EAST AND THE JEWISH WORLD

- 22 RIVLIN ST., P.O. BOX 1805, JERUSALEM 91017, TEL: 02-291-011
- IN THE U.S./CANADA: P.O. BOX 2513, BIRMINGHAM, AL 35282-9439
- IN THE U.K.: 1 NORTHUMBERLAND PARK IND. EST., 76-78 WILLOUGHBY LANE, LONDON N17 OSN.

ARANY REGÉNYTÁR

Az 1992. év tavaszi könyvajánlatai közül kiemelkedő helyet foglal el a Pán Kiadó gondozásában megjelenő sorozat, mely a világirodalom klásszikusait bocsátja útjára, különleges köntösben.

A valódi bőrkötésben, aranyozott, mives borítóval jelentkező sorozat első kötete:

EMILE ZOLA: Patkányfogó Ára: 699,-Ft

További, 1992-ben várható kötetek:

GUSTAVE FLAUBERT: Madame Bovary

STENDHAL: Vörös és fekete

THOMAS HARDY: Lidércfény

JONATHAN SWIFT: Gulliver utazásai

VOLTAIRE: Candide avagy az optimizmus és más kisregények

A sorozat kötetei előjegyezhetők a Libri könyvesboltokban.

Viszonteladók megrendelhetik:

Libri Kft. Kereskedelmi Iroda

1051 Bp. Nádor u. 22.

Telefon: 111-4600 Fax: 111-4032

Libri

MEGJELENT AZ

ESÉLY

1992/1-es szám

A TARTALOMBÓL:

A. B. Atkinson: *A szociális biztonság háló*
J. Le Bras: *Nyugdíjkorhatár és biológiai életkor*

Böhm Antal: *Depressziós szándék helyi társadalmi*

Diósi Ágnes: *A cigány családségtés kérdőjelei*

Az ESÉLY kapható a nagyobb könyvesboltokban Budapesten. Előfizethető a szerkesztőségben.

Címünk: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Tel.: 1-33-77-97

Előfizetés egy évre 300,- Ft. Egy szám ára: 50,- Ft

B U D A P E S T I K Ö N Y V S Z E M L E

IBUKISZTA

KRITIKAI IRASOK

A TARSADALOMTUDOMÁNYOK

KÖREBŐL

RAINER M. JÁNOS
LÁBADY TAMÁS
BORBÉLY GÁBOR-GERÉBY GYÖRGY
FÜLEMILE ÁGNES
HOPPÁL MINÁLY

1986 VIDÉKEN
LIZINGELT KEZIKÖNYV
AZ ANGYALI METAFIZIKA MAGYARUL
ERDELYI VISELETEK
AZ ETNOGRAFIA DON JUAN-JA

GYAPAY LÁSZLÓ
DOLBEZKY MIKLÓS
ANDRÁS ARATÓ
CSONGOR ANNA-SZUHAY PÉTER
KLÁNICZAY GÁBOR
LAKNER JUDIT

A KÖLCSEY-FILOLOGIÁRÓL
ZENE, KÖTTA, ELŐADÁS
"A KELETI-EURÓPAI FORRADALOM"
CIGÁNYKUTATÁSOK
BURKE ÉS A NÉPI KULTÚRA
A KOLUMBUSZ-ÉV

MEGJELENIK 1992 NYARON NEGYEDÉVENTE